

2022. augusztus 11. - ÉVFORDULÓ – Kétszáz éve hunyt el gróf Teleki Sámuel

Erdélyt sajátos társadalmi berendezkedés, toleráns vallás- és művelődéspolitikája jellemezte a mohácsi tragédia után, ennek köszönhetően sokszor kelet Svájcaként emlegetik. A XIII. századtól kezdődően a tudatosan végrehajtott betelepítések és öntevékeny (kontroll nélküli) betelepülések miatt etnikailag és vallásilag színes területté vált. Ettől függetlenül a magyarság megőrizte elsőbbségét évszázadokon keresztül. Hogy ennek miben rejtett titka?

A román történetírás állításaival szemben messze nem arról van szó, hogy a többi népcsoportot erőszakkal elnyomták volna a magyarok.

Ezt az elsőbbséget a tanulni vágyás eredményezte, a nyugati egyetemeken folytatott peregrinációk (vándordiakok külföldi egyetemjárása), a művészetek és természettudományok megismerése utáni áhítozás, a könyvek és könyvtárak fontosságának felismerése, amely kulturális téren mérhető előnyt biztosított, és lehetővé tette, hogy az erdélyi magyar nemesség a „Tündérkert” társadalmának felelős politikai vezetőit adja.

A híd, ami összeköt és elválaszt

Egy híd mindig szimbolikus. Összeköt két helyet, az emberek át tudnak rajta menni, s lesz belőle háború vagy béke.

Ilyen főnemes volt az a széki gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár, akiről korunk társadalmának méltatlanul keveset tud, mondhatni alig ismeri az erdélyi magyar kultúra szempontjából is nagy jelentőséggel bíró tevékenységét.

Gróf Teleki Sámuel 1739-ben látta meg a napvilágot a Maros bal partján fekvő Gernyeszegen, és 1822. augusztus 7-én – kétszáz évvel ezelőtt – hunyt el. Gyermekkorát az Alsó-Fehér vármegyei Celnán töltötte, ahol már igen korán segítette apjának a családi gazdaság ügyeinek rendezésében. 1757-ben folyamodott engedélyért Mária Teréziához, hogy külföldre mehessen tanulni, s bár a hétéves háború miatt zavaros idők voltak Európában, az elsők között kapta meg a jóváhagyást. Egyetemes történelmet, jogtudományt, elektromosságtant, matematikát, fizikát tanult, az utrechti és leideni egyetemeken hallgatott előadásokat.

Bázelt érintve 1763 tavaszán hazaindult szülőföldjén kamatoztatni a megszerzett tudást.

A visszaút során a városok könyvtárait és könyvtárosait kereste fel a már gyakorlott könyvgyűjtő Teleki Sámuel. Hazatérte után királyi kamarás lett, majd küllői főispán és erdélyi kormányzéki tanácsos. 1792-től II. Lipót alatt magyar alkancellár és Máramaros vármegye főispánja, majd erdélyi főkancellár. A göttingeni, a varsói és a jénai akadémiák tiszteletbeli tagjukká fogadták.

Levéltári anyagok bizonyítják, hogy Teleki Sámuel egész életében tevékeny résztvevője volt a hazai oktatásügy megreformálásának.

Nevével az 1770-es és 1780-as években sűrűn találkozunk a kibontakozó tanügyi

Írta: Adminisztrátor

2022. augusztus 13. szombat - Módosítás: 2022. augusztus 13. szombat

kísérletekben. Ez az az időszak, amikor a Habsburg Birodalom területén egyre nagyobb lett az igény modernizált, központilag irányított iskolarendszer bevezetésére. Ekkor születtek az új iskolatörvények. 1777. augusztus 22-én írta alá Mária Terézia a magyar oktatás egészét szabályozó rendelkezést, a Ratio Educationist. A rendelkezés maga – függetlenül foktól és felekezettől – minden oktatási intézményt egységes rendszerbe fogott, aminek eredményeképpen állami kormányzat alá került a Magyar Királyság területén működő minden iskola. A katolikusok számára ez nem hordozott magában semmi veszélyt, a protestánsoknak, akik addig lényegében csak a „törvényekben gyökerező legfőbb felügyelet jogát” engedték át az államnak, komoly kockázatot jelentett a királyi felügyelet akár a tankönyvek tartalmának cenzúrája miatt is. A Ratio Educationist alkotmányjogi akadályok miatt Erdélyben nem tudták bevezetni, így itt a helyi viszonyokhoz idomuló szabályrendeletet kellett kidolgozni.

A hithű református Teleki Sámuel, aki az enyedi református kollégium főgondnoka, három erdélyi kollégium alapítványainak intézője, az erdélyi református egyház állandó patronálója volt, felismerve az elmaradott hazai tanügyi viszonyokat, a kormányzati befolyás veszélye ellenére arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem szabad az egyházi önkormányzatra hivatkozva elzárkózni az újításoktól.

Nem véletlen, hogy az 1781-ben létrehozott, az erdélyi ifjúság nevelési problémáival foglalkozó Mixta Commissio tagjai közé Telekit is beválasztották.

Hogy nemcsak mint erdélyi főkancellár, hanem mint magánember is komoly szerepet vállalt az erdélyi népoktatás fejlesztésében, azt jól mutatja a Teleki család birtokán, Sáromberkén tett kísérlete az oktatás megújítására 1794-ben. Teleki Sámuel fia, a huszonegy esztendő Domokos – aki minden valószínűség szerint apjával egyeztetett – utasítást adott ki: tizenkilenc pontból álló rendtartás kötelezte a szülőket arra, hogy gyerekeiket engedjék iskolába járni. Megszabta többek között a tanítás menetét, az iskolakötelezettség feltételeit fiúk és lányok esetében is, a legjobbaknak jutalmat írt elő, elosztotta a tanórák látogatását külön nyári és téli időszakokra. Szólt a más felekezettű gyerekek iskoláztatásáról is, ez a román gyerekek oktatását jelentette. „Az oláh gyermekek is tartozzanak iskolába járni, s mikor azonban a katekizmus tanítatik, akkor kimehetnek, vasárnap sem tartoznak iskolába menni” – áll Teleki Domokos rendtartásában. Íme még egy bizonyíték, amely cáfolja azt a román állítást, amely szerint vallásuk és nemzetiségük miatt diszkriminálva voltak az erdélyi románok Erdélyben a „magyar uralom” alatt.

Aktív közéleti tevékenysége mellett Teleki Sámuel grófnak egész életén át a könyvgyűjtés volt az egyik szenvedélye.

Úgy gondolta, a gyűjtésnek akkor van értelme, ha a megszerzett példányokat mindenki olvashatja. Így született meg 1802-ben a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár, amely már 1816-ban 36 ezer kötetet számlált. A könyvtár családi hitbizományként maradt az utódokra azzal a feltétellel, hogy a szigorú könyvtári szabályok betartásával mindenki olvashassa annak példányait. „A könyvtár és a múzeum a tudomány művelőinek és azoknak, akik látogatni óhajtják, meghatározott napokon és órákon legyen nyitva, a könyvek az igénylőknek egyenként adassanak ki” – rendelte el 1798-ban. A bibliotéka katalógusát ő maga állította össze és adta ki négy kötetben. A lehetőséggel élt is Marosvásárhely lakossága. Az 1803 nyaratól vezetett olvasónapló erről tanúskodik. Naponta egy-három fő látogatta kezdetben az intézményt, de ez a szám az alapító haláláig fokozatosan növekedett. 1812–1813-ban már nem volt ritka a napi hat-nyolc fő sem.

A Teleki Tékának a kancellár a belvárosban, egy L alaprajzú, egyemeletes barokk lakóház U alaprajzúvá bővítésével készített otthont.

Írta: Adminisztrátor

2022. augusztus 13. szombat - Módosítás: 2022. augusztus 13. szombat

Az ily módon bővített épület két szerepet is betöltött: a meglévő rész továbbra is lakóházként funkcionált, az új szárny földszintjét a nyilvános könyvtár helyiségei uralták.

Politikai tevékenysége, a közoktatás fejlesztésében játszott szerepe, a magyar kultúráért tett erőfeszítései alapján Teleki Sámuel a XVIII–XIX. századi Erdély legnagyobb magyarjai közé kell sorolnunk.

A szerző Köő Artúr, a Magyarságkutató Intézet munkatársa